

KATSAUKSET

Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885.

Päivi Pukero

Lectio praecursoria 12.12.2009. Suomen historian väitöskirja Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun : irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885. Joensuun yliopisto. Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 100. Saatavana myös elektronisessa muodossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-294-3>

Väitöskirjatutkimuksessani tarkastelen poikkeaviksi katsottuihin huono-osaisiin kohdistettua viranomaisvalvontaa ja kasvatussyrkimyksiä suljetuissa laitoksissa 1800-luvun lopulla. Hahmotan tutkitun ajan sosiaalista kontrollia poikkeavuuden tuottamisen käsitteellä. Tällä tarkoitan seuraavaa: 1800-luvun yhteiskunnassa oli erilaisia ihmisiä ja ihmisryhmiä. Sosiaalisesti hyväksyttävän käyttäytymisen rajoja valvottiin usealta taholta. Ihmisiä kontrolloivat oikeusjärjestelmä, paikalliset papit, nimismiehet, kuvernöörit ja työnantajat, jotka määrittivät, ketkä olivat poikkeavia ja mitä heidän kanssaan piti tehdä. Poikkeavuus tuotettiin sosiaalisen kontrollin mekanismeilla eli valvonnalla ja määrittelyllä. Ilman näitä erilaisuuden kohtaaminen olisi ollut vain tavallinen ilmiö yhteiskunnassa.

Tutkitulle ajalle ajoittuivat sekä suuret nälkävuodet että alueen nopea taloudellinen kasvu, jolloin hyvinvointivaltion peruspilareita ryhdyttiin rakentamaan. 1860-luvun suuret nälkävuodet koettelivat erityisesti maatalousyhteisöä, jonka väestö eli koko ajan toimeentulominimin tuntumassa. Yhteiskunnan irtainta väestöä oli 1800-luvulla lähes 50 prosenttia väestöstä. Osa tästä joukosta katsottiin poikkeavaksi ja rangaistavaksi erilaisin perustein. Esimerkiksi laillisen suojelun tai työn puuttumisen, kiertolaisuuden sekä joutilaisuuden perusteella voitiin lähettää kuvernöörin luo puhuteltavaksi ja sitä kautta työlaitokseen.

Historiantutkimuksen keskeisin anti yhteiskuntatieteille on tuessa, jota se voi tarjota nykyisen tutkijoille (Hyrkkänen 2008, 187). Tutkimusaiheet tulisikin valita siten, että voidaan paikata vallitsevassa tiedossa olevaa aukkoa tai vaillinaista kuvaa (Hyrkkänen 2008, 188). Tieto siitä, miksi tutkimuskohde on tutkimisen tai selittämisen arvoinen, voi merkittäväällä tavalla vaikuttaa tutkimuksen rahoituksen saamiseen ja tutkijan motivaatioon.

Tutkimusprosessini kuluessa useat ihmiset ovat ihmetelleet, miten jaksan tutkia niinkin tylsää aihetta kuin irtolaisuutta tai miten se liittyy nykypäivään. Irtolaisuus on käsitteenä nyky-

ihmiselle vaikea ja kaukainen. Kun kerron tutkimukseni koskevan työttömiä, vankeja ja huono-osaisia, tämä herättää kyselijässä mielenkiintoa mutta myös erilaisia tunteita. Tämä jos mikä tekee teemasta tutkimisen ja muistamisen arvoisen. Aikaisemmin historian tutkijat pyrkivät mahdollisimman objektiiviseen tutkimukseen. Nykytutkijat ymmärtävät käyttäviä subjektiivisia tunteita tutkimuksen resurssina. (Nikunen 2008, 156–157.)

Tutkimusaineistoni sai tunteet liikkeelle, vaikka äkkiseltään kuvernöörin kansliakuulustelupöytäkirjojen käyttö lähdeaineistona ei siltä kuulostakaan. Negatiiviset tunteet olivat hyödyksi erilaisten epäkohtien tunnistamisessa. Irtolaiskuulusteluihin joutuneiden tai laitoksiin sijoitettujen henkilöiden kokemana epäoikeudenmukaisuus ja heidän voimattomuutensa vaikuttaa omaan elämäänsä herättä minussa kiukkuja. Laitoskuvauksia ja historiallisia tutkimuksia lukiessani en voinut kuin ihmetellä, miten ihmisiä on voitu kohdella niin kaltoin. Eläytyminen lasten ja äitien elämäntilanteisiin oli tutkimusprosessin aikana erityisen voimakasta. Minna Canthin kuvaukset Harjulan köyhäinhuoneesta olivat niin mieltä liikuttavia, että jouduin lykkäämään niiden lukemista usealla kuukaudella.

Tunteiden lisäksi tutkimustani ohjasivat valitsemani näkökulmat ja metodit. Pidän niiden raportoimista itsestäni kertomista tärkeämpänä. Uskon kuitenkin, että kokemani tunteet vahvistivat työni yksilökeskeistä näkökulmaa. Määritin tutkimuksen sosiaali- ja mikrohistorialliseksi ja sallin samastumisen irtolaiskuulusteluissa ja laitoksissa kohtaamiini henkilöihin. Poikkitieteellinen tutkimukseni yhdistää historian tutkimusta sosiologiseen, kasvatustieteelliseen ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Mielenkiinnon kohteena oli ensinnäkin se, mitä yhteiskunnassa eri aikoina määriteltiin poikkeavuudeksi, miten määrittely suoritettiin ja kenen toimesta. Toiseksi pohdin, mitä kontrollista seurasi ja mitä vaikutuksia sillä oli yhteiskuntaan. Kolmanneksi tarkastelin, miksi kontrolli keskittyi suljettuihin laitoksiin ja miten sitä niissä toteutettiin.

Teoreettisuuden vaatimus historian tutkimuksessa nojautuu käsitykseen, että lähteet eivät puhu itsestään. Markku Hyrkkäsen (2008, 190) mukaan teoriat ovat ikään kuin ehdotuksia siitä, mihin tutkijan kannattaa katseensa kohdistaa. Teorioiden avulla tässäkin tutkimuksessa sain tutkittavasta ilmiöstä enemmän irti. Taustateorioina käytin medikalisaatiokriittistä tutkimusta, jonka mukaan medikalisaatio on sosiaalisen kontrollin väline, jolla tuotetaan ja ylläpidetään sosiaalista järjestystä. Lisäksi huomasin, että Erving Goffmanin esittämät totaalisen laitoksen periaatteet sopivat hyvin myös suomalaisiin suljettuihin laitoksiin. Kokeilin myös Johan Galtungin teoriaa vankiyhteisön yksittäiseen vankiin kohdistamista paineista ja sain selville, että järjestysrikkomukset ja vastarinta olivat hoidokin selviytymiskeinoja laitoksissa. Lisäksi käytin metodina grounded theory -menetelmää, jota tyypillisesti käytetään haastattelututkimuksissa. Halusin kokeilla menetelmää siitä huolimatta. Tässä tutkimuksessa haastateltavat puhuivat minulle kirjallisten lähteiden kautta kuvitteellisen vuoropuhelun avulla.

Väitöskirjassa tarkastelen poikkeavuuden tuottamisen perusteita Itä-Suomesta kootun lähdeaineiston avulla. Tutkimuskohteena ovat Kuopion läänin kuvernöörin irtolaiskuulustelut vuodesta 1860 vuoteen 1885 sekä Kuopion läänin työkomppania eli Luostanlinna, johon tuomittiin irtolaismiehiä. Lisäksi paneudun Kuopiossa vuodesta 1873 lähtien toimineen Harjulan köyhäinhuoneen hoidokkeihin. Tarkoitukseni ei ollut tutkia Kuopion lääniä tai sen laitoksia sinänsä, vaan esittää, miten koko valtakunnan tasolla irtolaisiin kohdistunut kontrolli näkyi käytännössä. Lasten kasvattamiseen erikoistuneita laitoksia perustettiin Kuopion lääniin vasta 1890-luvulla. Kasvatustieteellisten perustaminen oli kuitenkin yksi tärkeä ja aikanaan jatkuvasti kasvava kontrollin muoto. Suomen ainut lapsille tarkoitettu laitos oli tuolloin Viipurissa. Kasvatustieteellisen kontrollin esimerkkinä toimii siten Kyllälän kasvatustieteellinen laitos.

Mitä väitöstutkimukseni esittää suomalaisesta kontrollipolitiikasta? Poikkeavaksi leimautuminen johti 1800-luvun loppua kohden yhä useammin laitossijoitukseen. Kuulusteltavat tai tuomitut lähetettiin erilaisiin laitoksiin heidän poikkeavuutensa perusteella. Kuvernöörin kuulusteluun joutuminen oli selkeä osoitus siitä, että henkilö oli tehnyt jotain, mikä poikkesi sallitusta tai normaalista. Toisaalta kuulustelumenettelyä käytettiin riskien kartoittajana ja ongelmien ennaltaehkäisijänä. Menettelyn avulla oli mahdollista tarkkailla, kuka saattoi tulevaisuudessa tulla pahantapaiseksi tai sairaaksi. Paikallisen yhteisön ankara kontrolli asukkaistaan aiheutti turhia vankila- ja kuulustelukäyntejä. Kuvernööri olikin aikanaan irtolaisten kontrollia rajoittava ja lieventävä henkilö. Vain 15 prosenttia kuulusteltavista tuomittiin. Osa passitettiin palvelukseen tai palautettiin takaisin omille paikkakunnilleen. Osa taas lähetettiin muihin laitoksiin, kuten vaivaishuoneeseen tai sairaalaan.

Teemoittelin poikkeavat kuvernöörin kuulustelujen perusteella kuuteen ryhmään, joita olivat pahantapaiset, romanit, köyhät ja vaivaiset, alaikäiset, mielisairaajat ja sukupuolitautiset. Kuulusteltavia kuvattiin erilaisin ominaisuuksin riippuen siitä, minkälaisesta poikkeavuudesta oli kyse. Myös naisille ja miehille annettiin erilaisia merkityksiä sukupuolen mukaan. Naisiin liitettiin seksuaalisuutta koskevia ominaisuuksia, kuten irstas, siveetön tai langennut, joilla vihjattiin prostituutioon. Miehiä kuvattiin luonteeseen tai työkykyyn liittyvin termein, joita olivat esimerkiksi laiska, sairaalloinen, epäilyttävä tai tottelematon.

Väitöskirjassani esitän, että kansalaisten kasvavassa luokittelussa on nähtävissä piirteitä medikalisaatiosta ja tulevasta sosiaali- ja hyvinvointivaltiosta, jossa sosiaaliviranomaisten palvelut ja viranomaiset toimivat poikkeavuuden tuottajana ja syrjäytyneiden uran ylläpitäjänä. Poliisin, kuvernöörin sekä oikeuslaitoksen kurinpitotehtävät ja poikkeavuuden säätely alkoivat siirtyä vaivaishoidon ja suljettujen laitosten viranomaisille. Samalla kontrolli muuttui luonteeltaan epäsuoraksi ja vaikeammin näkyväksi. Poikkeavuuden medikalisointi vaikutti myös suljettujen laitosten lisääntymiseen.

Luostanlinnan työkomppanian, Harjulan työhuoneen ja Kylliälän kasvatuslaitoksen toimintatavoista oli löydettävissä erilaisia kontrollin muotoja ja sen kohteiksi joutuneiden ihmisten vastareaktioita. Kasvatuksellinen toiminta oli keskeisellä sijalla kaikissa laitoksissa. Tavoitteet uskottiin saavutettavan laitoksiin eristämällä, ankaralla työllä, kurilla ja uskonnollisella kasvatuksella. Erilaisuuteen suhtauduttiin yhä ankarammin ja kasvatuksen uskottiin olevan parhain keino ihmisluonteen muuttamiseen. Lapsiin kohdistetut kasvatukselliset tavoitteet kietoutuvat rangaistusfunktioihin niin, että vankiloita voi jossain määrin pitää koulujen ja erilaisten hoitolaitosten esikuvina. Sopeutuminen laitoksiin ei ollut hoidoille helppoa ja osa heistä kapinoi avoimesti. Myös paluu yhteiskuntaan oli vaikeaa ja useat palasivat laitoksiin takaisin. Tutkitun aikakauden kontrolli ja laitokset tuottivat syrjäytyneitä, jotka pyörivät vuosikausia laitoskierteessä.

Lektion alussa esittämiini tutkimuskysymyksiin vastaan seuraavasti: Kuvernöörin kansliakuulusteluissa 1800-luvun lopulla tuotettiin poikkeaviksi yhteiskunnan normeihin sopimattomat yksilöt, jotka eivät pystyneet hankkimaan omaa toimeentuloaan tai tekivät sen vastoin sääntöjä. Kontrollin seurauksena syntyi uusia poikkeavuuden määräytyksiä ja suljetut laitokset lisääntyivät. Kontrolli keskittyi suljettuihin laitoksiin, koska niiden uskottiin olevan kasvatuksellisesti tehokkaita ja taloudellisia.

Sosiaalihistorian tutkimus keskittyy tällä hetkellä abstrakteihin aiheisiin. Mikrohistoriallisuuden buumi on ainakin hetkellisesti ohitse. Historian tutkijakoululaisten aiheet käsittelevät valtaa, vallan verkostoja, vammaisia koskevaa lainsäädäntöä ja kriminaali- tai sosiaalipolitiikan vaikuttajia. Toisaalta käsitellään ilmiöitä kuten itsemurhia, prostituutiota, aviottomuutta, puoskarointia ja uskottomuutta. Mikrohistoria on nykyhistoriantutkimuksen vaatimukseen erityisen vaativa tapa tehdä tutkimusta. Niihin on vaikea löytää teorioita, joita

historiantutkijat pystyvät käyttämään. Teoriat taas ovat se kenttä, jossa toimiminen erottaa historioitsijat harrastelijoista.

Nykypäivä ja historia kohtaavat tutkimuksessani monin tavoin. Tämän hetken yhteiskunnallisen keskustelun aiheet toistelevat samoja teemoja kuin 1800-luvun loppupuolella. *Helsingin Sanomissa* tämä huomattiin ja 20.11.2009, kun NYT-liitteen kannessa julkaistiin Päivälehdessä teemoja vuodelta 1889 (HS, NYT-liite 20.11.2009). Sisä- ja ulkopoliittiset aiheet tänään ja silloin ovat samankaltaisia. Prostituutiopalveluiden osto ja sen kieltäminen puhututti ennen ja puhuttaa edelleen. Sikainfluenssan leviämisen pelko ja keskustelu siitä, kenellä on oikeus hoitoon tai rokotteeseen muistuttaa siitä, miten irtolaisiin yhdistettiin pelko tautien leviämisestä. Lisäksi etnisten vähemmistöjen kansalaisoikeudet ovat vahvasti esillä. Romaniasta tulleiden romanien kerjääminen nousi keskustelun kohteeksi viime talvena. Esitetyt ratkaisumallit olivat kuin 1860-luvulta. Kerjäämistä pidetään vastenmielisenä ja Suomessa harvinaisena. Kerjääjät nähdään imagotappiona, jotka halutaan vain lakaista pois kadulta. Annettava apu annetaan viranomaiskontrollin kautta, jolloin avun perille menosta voidaan olla varmoja, eikä sillä kannateta rikollisia organisaatioita. Lisäksi, jos mahdollista, vastaanotettu apu tulisi maksaa työllä takaisin. Ulkomaalaisia huono-osaisia kohtaan suomalaiset tuntevat sympatiaa vähemmän kuin omiin syrjäytyneisiin täällä Suomessa. Toisaalta ihailimme muiden kulttuurien yhteisöllisyyttä, suurperheitä ja tapaa huolehtia omista vanhuksistaan, mutta omassa yhteiskunnassamme vanhukset erotetaan läheisistään hoidollista syistä laitoksiin. (HS 23.11.2009.)

Menneestä voi ottaa oppia ja ammentaa aineksia nykypäivään, miksei tulevaankin. Juuri näistä syistä huono-osaisiin ja irtolaisuuteen liittyviä teemoja on tutkittava ja nostettava esille. Aiheen ajankohtaisuudesta huolimatta tutkimani aihe ei kuulu niihin, joista suuri yleisö tai kustannusyhtiöt ovat kiinnostuneita. Huono-osaisten kontrolli ei synnyttänyt sankareita, joista kertoa, tai tarinoita, joita hehkuttaa. Tästä historiankulusta ei olla ylpeitä!

Millaisia johtopäätöksiä tai suosituksia tämän tutkimuksen perusteella voidaan tehdä? Kaksi opetusta nousee yli muiden. Ensinnäkin voi suositella, että huostaan otettujen lasten sijoittaminen perheisiin olisi toimivampaa ja halvempaa kuin sijoittaminen laitoksiin. Laitostuminen tapahtui Suomessa nopeasti ja aiemmin kuin monissa muissa Euroopan maissa. Nykyisinkin laitoksilla on suuri osuus esimerkiksi sijoitettujen lasten hoidossa. Kun Suomessa 70 prosenttia lapsista sijoitetaan laitokseen ja 30 prosenttia perheisiin, on suunta käänteinen muualla Länsi-Euroopassa. Laitoshoidon todettu kalliiksi, mutta perhehoitopaikkoja ei ole tarjolla. Kotkassa kokeiltiin parin viime vuoden aikana rahallisen panostuksen lisäämistä perhehoitajille niin, että sijoituspaikkojen suhde saatiin käännettyä toisinpäin ja lapsia sijoitettiin enemmän perheisiin kuin laitoksiin. Kun siinä onnistuttiin, huomattiin, että perheisiin sijoittaminen säästikin kunnan rahoja. (HS 4.11.2009.)

Toinen opetus on, että varhainen apu ja yksilöiden huono-osaisuuden huomaaminen ajoissa olisi viranomaiskontrollia tärkeämpää. Jokainen kontrollikerta tai tuomio heikensi yksilöiden sosiaalisia siteitä työhön ja perheeseen. Mitä nuorempina henkilö joutui viranomaistoimien kohteeksi, sitä todennäköisemmin tämä ajautui rikolliselle tielle. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos julkaisi marraskuussa 2009 tutkimuksen lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänculusta ja rikollisuudesta. Tutkimuksen mukaan vankien elämää leimaa kasaantuva huono-osaisuus, joka on alkanut jo varhain elämänculussa. (Kivivuori & Linderborg 2009.) Viime vuonna tehdyn otoksen mukaan päädyttiin samaan lopputulokseen kuin otoksella vuonna 1860–1885. Näiden tulosten perusteella on erityisen huolestuttavaa säästää lasten ja nuorten palveluista, kouluterveydenhuollosta ja tukipalveluista, joilla voitaisiin estää usean nuoren joutuminen laitostuoliin.

Laitosten haittavaikutuksia, kuten rikollisten alakulttuurien syntymistä ja poikkeavaksi

leimautumista, pyritään lieventämään kuntoutuksella. Tämä on tarkemmin katsottuna työtä, koulutusta, psyykkistä ja toiminnallista apua. Suomalaisten laitosten oloja pidetään hyvinä ja välillä kuulee epäilyjä, että vankiloissa olisi paremmat olot kuin tavallisilla ihmisillä. Vangit itse kokevat vankilaelämän toisin. Sellit ovat homeessa, käytävillä kuljeskelee hiiriä ja vankilaelämä koetaan epäihmismäiseksi ja joustamattomaksi. Epäoikeudenmukaisuuden kokemukset ovat vankiloissa tavallisia ja vankiloiden työntekijöitä pidetään vankien taholta epäluotettavina. (PS 16.8.2009.) Kokemukset ovat samankaltaisia kuin tutkimissani laitoksissa 1800-luvun lopulla. Suljettujen laitosten toimintaa leimaavat edelleen samat ongelmat. Taloudelliset tekijät ovat tärkeämpiä kuin toimintaperiaatteet tai yksittäisen ihmisen selviytyminen.

Kuten lektioni alussa mainitsin, aiheeni nosti pintaan monenlaisia tunteita. Tutkimusprosessini kuluessa huomasin, että tutkimukseni teemoja käsiteltiin paljon myös suomalaisessa musiikissa. Pohtiessani lektioni lopetuslauseita en saanut mielestäni Leevi and the Leavingsin laulun sanoja kappaleesta ”Elina, mitä mä teen”. Laulussa työtön mies pohtii elämänsä surkeutta seuraavasti:

*Itse kun en saanut töitä, yhdessä me öitä valvottiin.
Mä en tiedä mitä teen, on kai pakko laittaa lapset laitokseen.
Eikö elämässä riitä mikään...
Eikö hellittäisi hetkeksikään mieletön kierre...*

Kappaleen säkeisiin kiteytyy moni asia irtolaisten ja huono-osaisten kontrollista. Suomalaisten köyhien ja huono-osaisten elämä nähdään loputtomana kierteenä, jota ei voi auttamistoimilla pysäyttää tai jonka suuntaa on ainakin vaikea muuttaa. Ajatus laitokseen sijoittamisesta koetaan nöyryyttäväksi ja vastenmieliseksi. Suljettuihin laitoksiin ei haluta vapaaehtoisesti, vaan niihin joudutaan.

Lähteet

- Helsingin Sanomat 4.11.2009, A9.
Helsingin Sanomat NYT-liite 20.11.2009, 47.
Helsingin Sanomat 23.11.2009, mielipidepalsta.
Pohjolan Sanomat 16.8.2009, 11.
Hyrkkänen, Markku 2008. Historian arvo ja viehätys. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino, 187–203.
Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009. Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009.
Nikunen, Minna 2008. Tutkimusaineisto ja tunteet. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino, 156–167.

***Päivi Pukero** väitteli 12.12.2009 Joensuun yliopistossa Suomen historian alalta. Hän on valmistunut kasvatustieteen maisteriksi vuonna 2000 ja filosofian maisteriksi vuonna 2002 sekä filosofian lisensiaatiksi vuonna 2004 Joensuun yliopistosta. Nykyisin hän toimii oppilaanohjaajana Torniossa.*